

Högen

– Antikvarisk kontroll vid omläggning
av tak på stall, portlider, foderbodar
(byggnad VI) 2007

Hembygdsgården Högen, Lillhärdals kyrkby 19:7,
Lillhärdals socken, Härjedalens kommun

Svante Freij

JAMTLI

RAPPORT – JAMTLI, JÄMTLANDS LÄNS MUSEUM 2008:7
ISSN 1654-2045

Innehållsförteckning

INLEDNING	1
FASTIGHETSUPPGIFTER M.M.....	2
KARTOR.....	3
SITUATIONSPLAN.....	4
HISTORIK	4
HISTORIK	5
ANTIKVARISKA STÄLLNINGSTAGANDEN.....	6
BENÄMNING AV BYGGNADSDELAR	6
BYGGNADSBESKRIVNING	7
BYGGNAD VI STALL/PORTLIDER/FODERBODAR.....	7
<i>Uppgifter om konstruktion.....</i>	<i>7</i>
<i>Beskrivning av taket före åtgärder.....</i>	<i>8</i>
<i>Utförda åtgärder .....</i>	<i>9</i>

Inledning

Hembygdsgården Högen ligger placerad på en höjd nära bykärnan i Lillhårdals kyrkby. På gården finns byggnader uppförda under perioden 1600-tal till tidigt 1900-tal. Gården är en av länets två bevarade exempel på den fyrbyggda gårdstypen. Den fyrbyggda (kringbyggda) gården är en gårdsform som karaktäriserat bebyggelsen i norra Sverige under en lång tid, men som ofta splittrades i samband med skiftesreformerna. Gården övertogs av Lillhårdals hembygdsförening 1924 och förklarades som byggnadsminne 1983.

Byggnaderna på Högen har sedan gården blev hembygdsgård genomgått flera restaureringar vid olika tillfällen. Länsstyrelsen i Jämtlands län gav Jämtlands läns museum i uppdrag 2002 att upprätta ett åtgärdsprogram samt en vårdplan för gårdens samtliga byggnader (dnr 434-10934-01). Åtgärdsprogrammet och vårdplanen upprättades av Marianne Strandin, Jlm, utifrån besiktningar som gjorts tillsammans med timmermannen Roland Åkerman, Gamla trähus AB.

Tillstånd för omläggning av spåntak på stall, portlider, foderbod (byggnad VI), lämnades av länsstyrelsen 2007-06-29 (dnr 434-9017-06). Arbetet med omläggningen av spåntaket har genomförts av Gamla trähus AB. Takomläggningen slutbesiktigades den 29 oktober 2007.

Antikvarisk kontroll och dokumentation har genomförts av Jämtlands läns museum genom Svante Freij. Besöksprotokoll, fotografier och andra handlingar som rör upprustningen förvaras i läns museets arkiv.

Östersund den 2 juni 2008

Svante Freij
Antikvarie

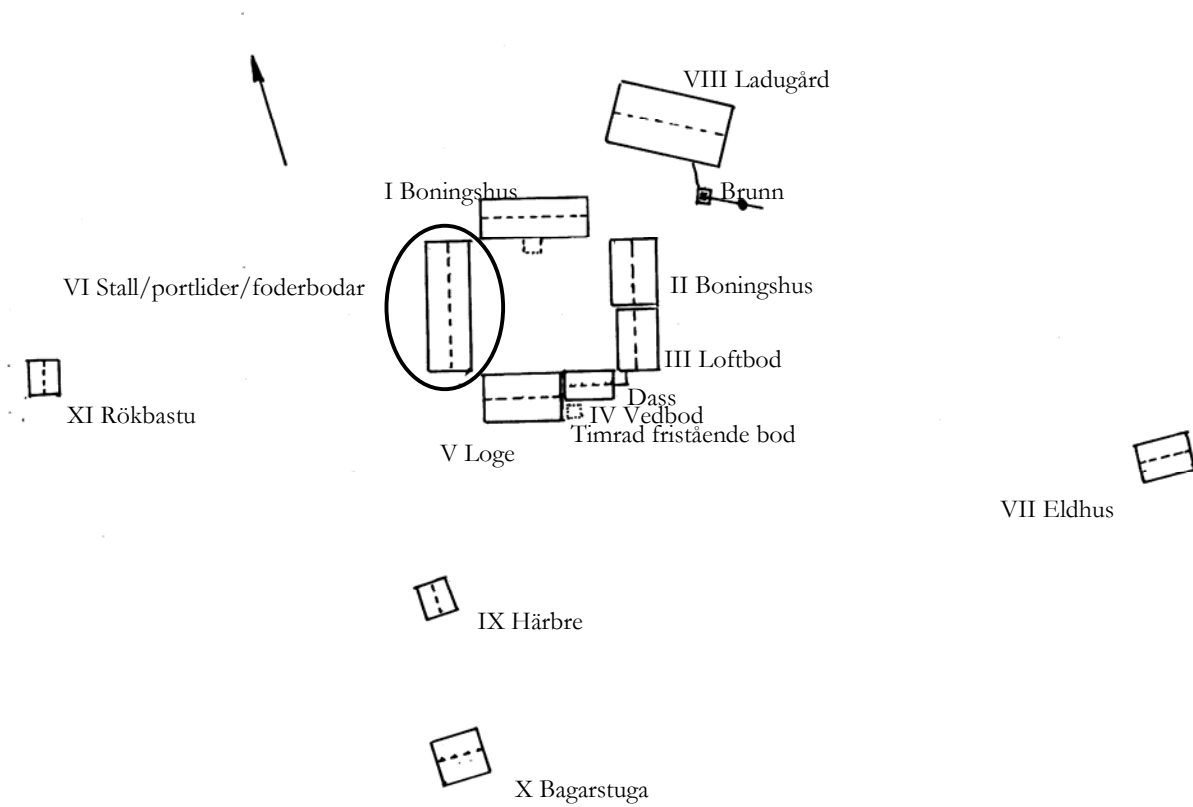
Fastighetsuppgifter m.m.

Objekt	Takomläggning av spåntak på stall, portlider, foderbord, byggnad VI.
Koordinater	X 6860768 Y 1408388
Fastighet	Hembygdsgården Högen, Lillhärdals kyrkby 19:7, Lillhärdals socken, Härjedalens kommun.
Dnr	404/2007 F8A
Fastighetsägare	Lillhärdals hembygdsförening c/o Bo Karlsson Östansjö 530 840 80 Lillhärdal Kontaktperson: Ove Andersson, 070-785 80 11
Uppdragsgivare	Fastighetsägaren
Entreprenör	Gamla trähus AB Härjedalsvägen 86 820 41 Färila Kontaktperson: Daniel Åkerman, 070-552 07 50
Antikvarisk kontroll	Jämtlands läns museum Box 709 831 28 ÖSTERSUND Kontaktperson: Svante Freij, 063-15 01 76

Situationsplan

Situationsplan över gården Högen. Byggnad VI, är inringad.

Historik

Hembygdsgården Högen ligger placerad på en höjd nära bykärnan i Lillhärdals kyrkby. Laga skifte genomfördes i Lillhärdal 1912 och fick som följd att strukturen på gårdarna i kyrkbyn förändrades. Endast gården Högen blev kvar oförändrad. Högen utgör en så kallad nordsvensk gårdstyp, där gårdsbebyggelsen är placerade kring en fyrkantig gårdsplan. Gården är bevarad på ursprunglig plats och byggnaderna i själva gårdsfyrkanten är oförändrade. Det är bland de spridda byggnaderna utanför gårdsfyrkanten som förändringar har skett. Några byggnader har rivits, andra har tillkommit.

Högens oförändrade karaktär uppmärksammades av dåvarande länsantikvarie Erik Festin och av Olov Högman, som var född på gården. År 1923 fick Olov Högman köpa tillbaka gården av det skogsbolag som då ägde gården. I samband med detta övertagande bildades Lillärdals hembygd förening. Högen blev hembygdsgård och ägs idag av hembygd föreningen. Gården förklarades som byggnadsminne 1983.

Byggnaderna på Högen har sedan gården blev hembygdsgård genomgått flera restaureringar vid olika tillfällen. Högen har alltid uppmärksammats av kulturmiljövården och restaureringar har skett under överinseende av kulturmiljövårdande myndighet. Vid början av 1900-talet var det Erik Festin som initierade en upprustning. År 1927 restaurerades taket på härbret och 1934 byttes det dåvarande spåntaket på Gammelstugan ut mot ett nävertak med knäppta klovor. Under åren 1981-1986 genomförde Riksantikvarieämbetets byggnadssektion i samarbete med Jämtlands läns museum exteriöra restaureringar av gårdens samtliga byggnader.

Under 2001 tog hembygd föreningen kontakt med Länsstyrelsen i Jämtlands län och Jämtlands läns museum för att få till stånd en genomgång av gårdens byggnader och upprättande av en vårdplan. Länsstyrelsen i Jämtlands län gav Jämtlands läns museum i uppdrag 2002 att upprätta ett åtgärdsprogram samt en vårdplan för gårdens samtliga byggnader (dnr 434-10934-01). Åtgärdsprogrammet och vårdplanen upprättades av Marianne Strandin, Jlm, utifrån besiktningar som gjorts tillsammans med timmermannen Roland Åkerman, Gamla trähus AB. Utifrån denna vårdplan restaurerades Gammelstugans nävertak med klovor och taket på avträdet under hösten 2003, eldhusets tak under sommaren 2005 och Nystugans spåntak under 2006.

Antikvariska ställningstaganden

Målsättningen med en restaurering är att slå vakt om byggnadens nuvarande karaktär. Avsikten med en kulturhistorisk byggnadsrestaurering är att enbart åtgärda tekniskt skadade delar. Det måste göras stor åtskillnad mellan förslitningsskador och tekniska skador. Förslitning är förändringar som berättar om byggnadens ålder och om hur byggnaden/byggnadsdelen har använts. Denna typ av förslitningsskador ingår därmed i det kulturhistoriska värdet och bidrar till upplevelsen och förståelsen för gångna tiders vardagsliv. En teknisk skada är en skada som nu eller i en omedelbar framtid äventyrar byggnadens fortlevnad. Dessa skador har reparerats. Vid reparationen har material, framställningsteknik och hantverksteknik varit av traditionellt slag. Den slutliga upplevelsen av hela byggnaden eller enskilda detaljer är densamma som före insatsen.

Trots att insatser måste göras, är meningen med varje allvarligt syftande restaurering att man efter avslutad insats drar sig tillbaka så omärkligt som möjligt. De enskilda, befintliga byggnadsdelarna ska bevaras så långt som möjligt, för att som ”originaldelar” kunna berätta något om gångna tiders liv och de förändringar som med åren har krävt ändringar och omdisponeringar i byggnaderna. Varje del som byts ut kan bara berätta om hur man tänkte och gjorde i början av 2000-talet.

Benämning av byggnadsdelar

I följande beskrivning utgår märkningen från vägg A som är vägg med huvudingång. Därefter märks väggarna medsols med B, C och D. Mellanväggar märks E o s v. Syllstockarna får nummer 1 och på övriga stockar fortsätter numreringen uppåt. Tredje stocken nedifrån på ingångsväggen får alltså beteckningen A3.

Bjälklag numreras med början från bjälke närmast B-vägg vid bjälklag lagt i AC-riktning, vid bjälklag lagda i BD-riktning numreras bjälkar med utgångspunkt i bjälke närmast A-vägg.

Enskilda byggnadsdelar som dörrgåtar mm, märks utifrån ovanstående, d.v.s. till vilken vägg delen tillhör och motsvarande märkning görs i väggen. Vid osäkerhet görs särskild anteckning/uppmätning.

Byggnadsbeskrivning

Byggnad VI Stall/portlider/foderbod

Byggnaden är uppförd i timmer med spåntäkt sadeltak. Den utgörs av ett i nordöst liggande gårdsstall med foderbod uppfört under 1840-talet, till detta byggdes år 1858-1859 det i sydväst liggande färdstallet med matbod och överliggande foderbottnar som sammanbinder byggnaderna och bildar inkörsporten.

Byggnad VI. Stall/portlider/foderbodar före åtgärder.

JLM 02m74/

Uppgifter om konstruktion

Byggnadens takkonstruktion yttermått: längd 16,74 m, bredd 5,32 m.

Grund: Knutstenar med mellanstenar av natursten.

Antal stockar i långvägg: 20, **i gavelvägg:** 27

Lägsta syllen i: långvägg

Timmer, knut/dim/behandling: Bilat timmer, mitthalsknut med enstaka inblandade dubbelhalsknutar, raka knutskallar.

Bottenbjälklag: En bärlina B-D.

Nuvarande takkonstruktion: 1 mittås, 1 sidoås i takfall mot C. Takfall mot A saknar sidoås, taktro av återanvända takbrädor med vattspår. Spåntak.

Takutskott gavel: 28 cm ink vindskiva.

Övrigt: Vid en rustning 1981 sattes en följare på var sida om dörren samt en följare i hörnet vid F-knut. Rötade stockar byttes mot friska av gammalt solbränt timmer. Mellanbjälklaget togs bort.

Beskrivning av taket före åtgärder

2007 års restaureringsarbeten på byggnaden berörde endast taket.

Tak	<p>Sadeltak med spåntäckning. Det befintliga spåntaket takfall mot A något anfrätt. Takfall mot C uppvisade gropar och var i något sämre skick än takfall mot A..</p> <p>Spåntaket på stall/portlider/ foderbod besiktigades i samband med upprättandet av åtgärdsprogrammet 2002 . Nockbrädor och vattbrädor bedömdes då vara i mycket dåligt skick och i behov av åtgärd snarast möjligt. Taket i övrigt bedömdes vara i behov av åtgärder inom 5-10 år. Vindskivorna bedömdes ej vara i behov av åtgärd.</p>
Konstruktion	En mittås, En sidoås/takfall.
Taktro	Taktro bestående av återanvända takbrädor med vattspår
Tätskikt	Maskinspönt/hyvlad spån i dåligt skick, lagt i tre lager. Maskinspöntade/kluvna spån innebär att vissa spån blir som handspöntade spån med spräckt yta som följer fibren, medan andra blir som hyvlade spån med avskurna fiber.
Vindskivor	Enkla vindskivor. Vindskivorna bedömdes vara i gott skick vid besiktningen 2002, men vindskivorna på byggnadens norra gavel visade sig senare vara i mycket dåligt skick.
Nockbräder	Nockbräderna i mycket dåligt skick och saknades delvis.
Vattbräder	Vattbräderna mossbevuxna brädor i mycket dåligt skick.
Vattenränna	Vattenränna längs A väggen in mot gården, tillverkade av urholkade stockar, delvis nedfallen och rötskadad.

Utförda åtgärder

Arbetet med omläggningen av spåntaket på stall/portlider/ foderbod genomfördes under sommaren 2007 och slutbesiktigades den 29 juni 2007.

Spåntäckning Den gamla spåntäckningen revs av, så att taktron blottades.

Taktro Då spåntäckningen avlägsnats kunde konstateras att taktron i stort var i gott skick, endast nedersta brädan har åtgärdats i tre lägen vid A- och C-vägg.

Del av nedre taktrobräda utbytt A-vägg.
JLM CD 07101

Del av nedre taktrobräda utbytt A-vägg.
JLM CD 07101

Del av nedre taktrobräda utbytt C-vägg.
JLM CD 07101

Tätskikt

Till den nya täckningen har spåntade spån använts. Spånen har tillverkats av "Lång-Pelle" i Ovanåker i Edsbyn. Spånen har lagts som tidigare från vänster till höger. Spånen har lagts i tre lager med kärnan vänd uppåt. Spånraderna ligger med ca 6" överlappning. Knivsidan på spånen har lagts nedåt.

Detalj av spåntäckningen vid takfot. Spånen har lagts från vänster till höger i tre lager.
JLM CD 07101

Vindskivor

Vindskivor på byggnadens norra gavel C-vägg är utbytta.

Vindskivor norra gaveln.
JLM CD 07101

Nockbräder

Samtliga nockbräder är utbytta.

Vattenränna

Den nuvarande delvis nedfallna och rötskadade vattenrännan längs A väggen in mot gården är en rekonstruktion från 1986.

Nya rännor har förberetts att tillverkas under 2008 av stockar som tagits fram under vintern 2007-08

Detalj av nedfallen
vattenränna.
JLM CD 07101

RAPPORTSERIE – JAMTLI, JÄMTLANDS LÄNS MUSEUM 2008

ISSN 1654-2045

- 2008:1 Det ideella kulturarvsarbetet, livslång lärande och social ekonomi
- 2008:2 Arkeologisk undersökning. Bölberget, en mesolitisk boplats i Härjedalen
Amanda Jönsson
- 2008:3 Dokumentation och datering av träkonstruktioner i Kyrkås gamla kyrka 2007
Björn Olofsson
- 2008:4 Färgundersökning av Norderö klockstapel 2008
Christina Persson
- 2008:5 Arkeologisk undersökning, september 2007. Smedjan i Forsa
Amanda Jönsson
- 2008:6 Lunndörrens koppar- och nickelgruva
Anna Lindqvist
- 2008:7 Högen – Antikvarisk kontroll vid omläggning av tak på stall, portlider, foderbodur 2007
Svante Freij
- 2008:8 Bräcke kyrka – Antikvarisk kontroll vid interiör restaurering 2006
Svante Freij